

DOI [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-12\(41\)-10-29](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-12(41)-10-29)

УДК [378.015.3:364.64]:005.336.5.

Аверіна Катерина Сергіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького.
Мелітополь, Україна.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0280-0848>

e.s.averina11@gmail.com

УЧАСТЬ У ПРОСОЦІАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблеми участі у просоціальній діяльності майбутніх фахівців соціономічних професій в умовах освітнього середовища та моделювання педагогічного супроводу процесу розвитку соціальної активності. Виявлено, що проблематика участі, як певного виду соціальної активності сьогодні активно вивчається в контексті теорій, спрямованих на дослідження розвитку спільнот, волонтерства, соціального капіталу, соціальних мереж, соціальних рухів, громадянського суспільства, демократії, якості державних послуг, соціології повсякденності, етики споживання тощо. Встановлені види і форми соціально спрямованої діяльності майбутніх фахівців, що мають поширення як в освітянському середовищі, так і за його межами, достатньо чітко характеризують ступінь розвиненості їх соціалізаційних навичок та соціальної активності, зокрема навичок соціальної участі, як одного з важливих компонентів життєдіяльності сучасної людини. Розглянуті види активної участі студентів у суспільному житті, що мають своїм підґрунтям певні соціальні дії, зокрема – опосередковано або безпосередньо пов'язані із потребою подолання у цьому процесі бар'єрів соціокультурного життя. Проаналізовані результати досліджень проблеми подолання бар'єрів соціокультурного життя, виявлена складну багатофункціональну структуру та розгорнуту типологію причин їх виникнення і складність подолання. За результатами авторського соціолого-педагогічного дослідження соціальної активності майбутніх фахівців соціономічних професій в освітньо-виховному середовищі чотирьох вітчизняних закладів вищої освіти (ЗВО) виявлені найбільш розповсюджені види соціальної активності в межах закладу освіти, найбільш «вимушені» види соціальної активності, найбільш бажані, однак поки що не

реалізовані види соціальної активності. На основі аналізу чинників та мотивів участі/неучасті у соціальних видах діяльності або вимушеної участі межах закладу освіти обґрунтовується потреба розробки засобів коригування особистісної мотивації та підвищення рівня самоусвідомлення майбутніми фахівцями власних станів, дій, а також розуміння особистістю властивостей впливу цих дій в контекстах її соціальних зв'язків та розробки моделі педагогічного супроводу розвитку соціальної активності фахівця соціономічної професії.

Ключові слова: освітнє середовище; просоціальність; соціальна активність; соціально спрямована діяльність; фахівці соціономічних професій.

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Суспільна зацікавленість в цілеспрямованому формуванні соціально-професійної активності та ініціативи особистості майбутнього фахівця соціономічної професії ґрунтується на очевидній залежності від успішного результату навчання та ефективного переходу до професійної діяльності. Набуває великого значення успішне і активне впровадження фахівцем соціономічної професії тих суспільних цінностей та ідеалів, що власне й визначають соціальну значущість його діяльності. Оскільки підготовка майбутніх фахівців соціономічних професій до професійної діяльності означає підготовку до певного роду дій, в яких професійні компетенції усвідомлено використовуються фахівцем з метою надання фізичної, соціальної та психологічної допомоги для поліпшення якості життєдіяльності інших людей, розвиток соціальної активності майбутнього фахівця є першочерговим завданням педагогічної науки і практики. Дослідження освітніх впливів на процес розвитку соціальної активності майбутніх фахівців як структурованої системи підготовки до реалізації професійних компетентностей дозволяє виявити перспективні стратегії й тактики педагогічного «прочитання» змісту і мотиваційних чинників розвитку соціальної активності майбутнього фахівця, зокрема участі в конкретних видах соціально значимої діяльності.

Актуальним для педагогічної науки і практики є виявлення особистісних мотивів та рівня самоусвідомлення майбутнім фахівцем соціономічної професії власних станів, дій, властивостей впливу цих дій в контекстах її соціальних зв'язків, що має велике значення для успішної розробки моделі педагогічного супроводу професійного розвитку фахівця соціономічної професії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій у підготовці майбутніх фахівців соціономічних професій до професійної діяльності [1]–[5] засвідчив, що в низці соціо-гуманітарних, педагогічних і соціально-психологічних

досліджень однією з предметних характеристик рівня залучення індивіда до суспільно корисних практик і одним з центральних елементів структури соціальної активності виступає соціальна участь. Оскільки індивіди вибирають ту чи іншу форму участі в суспільному житті з певних підстав, і яка може мало відповідною стандартам формальних інституцій, установ і процесів управління, згідно обраним концепціям соціальної участі, дослідниками вивчаються як самі організації, так і чинники, що впливають на ці процеси: свідомість, відповідальність, зобов'язання, відданість, ідентифікацію та ін. Зазначені контексти розвитку і реалізації соціальної участі вимагають дослідження рольових відносин, в яких індивід встановлює різноманітні зв'язки з навколишнім соціальним середовищем. Разом з тим, значні розбіжності щодо тлумачення цього поняття в різноманітних наукових джерелах зумовлюють необхідність більш детального методологічного обґрунтування, та уточнення засад його використання в дослідженні процесу педагогічного супроводу розвитку соціальної активності студентів соціономічних професій.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті: розглянути існуючі теоретичні підходи проблеми участі у просоціальній діяльності та дослідити чинники спрямування процесу педагогічного супроводу розвитку соціальної активності майбутніх фахівців соціономічних професій в умовах навчального середовища.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**:

- розглянути види соціальної активності майбутніх фахівців соціономічних професій;
- встановити чинники активізації соціальної активності фахівців соціономічних професій;
- виявити бар'єри соціокультурного життя у студентському середовищі.

3. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Розгляд проблематики участі, як певного виду соціальної активності ґрунтується на застосуванні соціологічного, соціально-психологічного та низки інших міждисциплінарних підходів (поведінкового, політологічного, правового, економічного тощо) до моделювання педагогічного концепту розвитку соціальної активності особистості майбутніх фахівців як інтегральної форми реалізації громадянської ініціативи особистості, результату соціального впливу навчального середовища (орієнтація на реалізацію соціального замовлення), та педагогічних чинників самореалізації особистості в соціально-культурній сфері. Основними в дослідженні є

загально-теоретичні методи: історіографічний, порівняльно-співставний, моделювання, абстрагування, конкретизації, що відповідає потребі в цілісному, взаємопов'язаному аналізі обґрунтувати засади інтегрування концептів розвитку соціальної активності особистості в систему загальнонаукових та педагогічних поглядів на соціальний і культурний розвиток особистості майбутнього фахівця соціономічної професії та забезпечення процесу розвитку соціальної активності засобами педагогічного супроводу.

4. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Дані емпіричної частини дослідження були отримані за допомогою методів фокусованого інтерв'ю (2 групи студентів, $n = 26$) та структурованого письмового опитування, анкетування ($n = 610$). Результати фокусованих інтерв'ю використано для підготовки анкети, що охоплює питання структури вільного часу студентів, їх ангажованості в різні види та форми громадської (зокрема, політичної) та позанавчальної соціальної діяльності, мотивів участі/не участі в соціальній діяльності, типу взаємодії між студентами та адміністрацією ЗВО в організації та здійсненні соціальної участі, ціннісних та ціннісно-орієнтаційних, академічних, соціально-демографічних чинників соціальної діяльності майбутніх фахівців соціономічних професій. Дослідження проведено на рандомізованій репрезентативній вибірці, ймовірність стандартної похибки загальних даних не перевищує 4% при 95% довірчому інтервалі.

5. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Сьогодні в зарубіжній науковій літературі проблеми участі, зокрема громадської участі (*Civic Citizen Participation*), громадської участі (*Public Participation*), соціальної участі (*Social Participation*), розглядаються в рамках різних підходів: соціологічного, соціально-психологічного, поведінкового, політологічного, правового, економічного, педагогічного тощо.

Проблематика участі вивчається в контексті теорій, спрямованих на дослідження розвитку спільнот (громад), волонтерства, соціального капіталу, соціальних мереж, соціальних рухів, громадянського суспільства, демократії, якості державних послуг, соціології повсякденності, етики споживання та ін. У найбільш широкому сенсі участь характеризується сьогодні як «ситуативна практика», що реалізується в рамках певного територіального і соціального простору з властивими політичними, соціальними, культурними та історичними особливостями [6, с. 50]. Умовою її виникнення є суспільний інтерес. Тому тезариусами суспільних дисциплін допоміжного спрямування поняття соціальної участі широко використовується в різних контекстах – сприяння зростанню соціальної активності в спільнотах, окремих соціальних

групах, характеристиках процесів реалізації соціально значущих програм тощо. В англійській мові використовується три самостійних терміни для визначення розглянутих нами видів участі: *civic, public, social participation*, у вітчизняній науковій практиці визначальним є контекст, в якому вони використовуються.

Поняття громадянської участі використовувалося переважно в працях, присвячених розбудові громадянського суспільства та в політології. Громадська участь – в соціокультурних контекстах – в аналізі різноманітних форм вирішення багатьох суспільних проблем, екологічних, освітніх, професійних і етнокультурних співтовариств. У свою чергу, поняття соціальної участі використовується радше в контексті вивчення проблем громад, благодійності і процесів інституціоналізації громадських ініціатив. Одночасно в практиці використання даних термінів спостерігається тенденція до уніфікації, оскільки очевидна проблемність ізольованого аналізу різнопланових складних об'єктів і досліджуваних систем [7, с. 11], [8, с. 76].

Як змістовий елемент соціальної спрямованості взаємодії, науковцями розглядаються різні форми участі – волевиявлення, практичних дій індивіда або соціальної групи в певній колективній діяльності для досягнення соціально-значущого результату, а суб'єктами участі можуть бути окремі представники соціуму, групи, суспільні об'єднання, товариства, організації [2].

Існує в науковому обігу і класифікація соціальної участі за результатами – як позитивними, до яких відноситься: соціальна інтеграція спільноти [9], загальноприйнятні соціальні норми та положення, що регулюють взаємодію між суб'єктами суспільного життя і позитивно впливають на процеси формування довіри, почуття ідентичності, етнічного капіталу, зв'язків поколінь [5]; підтримують суспільні норми здорового життя [7], [11], [12], [13], сприяють формуванню міцних соціальних зв'язків [14]; забезпеченню належної соціальної підтримки [15] приросту соціального капіталу [16] тощо. Негативні за наслідками форми соціальної участі класифікуються за різноманітними деструктивними проявами соціальних деформацій [12]. Участь здійснюється шляхом об'єднання індивідів в співтовариства різного ступеня формалізації. На думку сучасних теоретиків громадянського суспільства, будучи ареною добровільних колективних дій, навколо спільних інтересів, цілей, цінностей, громадянське суспільство і складається з таких формалізованих і неформалізованих об'єднань і асоціацій.

Близьким за змістом до поняття «громадська участь» є поняття «суспільна участь». Із позицій окремих дослідників, суспільна участь включає діяльність некомерційних громадських організацій, або організацій «третього сектору». У зарубіжній літературі це поняття застосовується в контексті аналізу методів участі громадськості в розв'язанні окремих соціальних

проблем, зокрема екологічних, а громадська участь позначає переважно взаємодії громадян та органів державної влади (відомств, урядових інституцій), заходи, що сприяють прозорості процесів та механізмів підготовки прийняття суспільно значимих рішень, інформуванню громадськості щодо впроваджуваних проектів, планів, програм, пріоритетів політики, належному суспільному контролю, ефективному зворотньому зв'язку владців і зацікавлених громадян, публічності ініціатив у використанні ресурсів та розробці альтернативних стратегій розвитку чи управління інформацією, яка стосується прийняття відповідного рішення [24]. Подібна широта інтерпретації змістового навантаження поняття участь зумовлює якісну різноманітність їх видів за сферами докладання цілеспрямованих зусиль: політична, громадянська, громадська, суспільно корисна тощо; за рівнем структурованості: структурована – неструктурована, інституційна – неінституційна, неформальна – формальна; за ступенем залучення суб'єктів до процесу участі: пасивна – активна, індивідуальна – колективна; разова – постійна (поточна); за спрямованістю: вертикальна (спрямована на залучення громадян до процесу соціального управління) – горизонтальна (спрямована на колективну діяльність в рамках асоціації або спільноти); за ставленням до соціальних змін: спрямована на опір соціальним змінам – стимулююча зміни; за мотивацією: спрямована на задоволення власних інтересів і потреб – альтруїстична; безкоштовна – оплачувана; за обраною стратегією: як наслідок – запобіжна (застережна). Дещо відмінний від наведеного підхід до видів і форм участі, політичному та соціальному житті, використовується для моніторингу політичних і соціальних процесів в програмах Європейського соціального обстеження (ЕСС), де до розгляду беруться наступні види участі:

1) традиційна (загальноприйнята) політична участь: голосування, участь у політичних кампаніях, звернення до політичних і державних посадових осіб, вступ до організацій, робота або передача коштів на потреби політичних організацій, прояв інтересу до політики, обговорення політики;

2) нетрадиційна (протестна) політична поведінка: законні демонстрації, підписання петицій, бойкот заходів, товарів тощо; свідома відмова від покупки певних продуктів з політичних, етичних, екологічних тощо міркувань;

3) участь в діяльності громадських об'єднань: членство, сприяння без членства, передача коштів і добровільна робота в об'єднанні;

4) неформальна громадська участь: різні форми індивідуальної і групової участі в суспільному житті поза організаціями і асоціаціями;

5) неформальна допомога – різноманітні форми активної індивідуальної і групової допомоги іншим поза соціальними і благодійними об'єднаннями [19, с. 12].

Отже, активна громадянська і громадська участь сприяє поширенню соціальної справедливості, ефективності державних і громадських послуг, розвитку демократичного суспільства і вихованню у молоді активної життєвої і громадянської позиції. Зазвичай це вимагає цілеспрямованої діяльності і активного включення індивідів, груп в процес громадянської і політичної участі. На відміну від громадської, соціальна участь являє собою колективну діяльність людей, горизонтальну активність, здійснювану ними в рамках повсякденного життя і спрямовану на задоволення суспільного інтересу.

Отже, соціальна участь особистості у тих чи інших видах діяльності відображає процеси соціального асоціювання індивідів як в формальних, так і неформальних контекстах і залучення їх до неформальних груп, або роботи формальних організаціях для участі в культурній, дозвільній та соціальній діяльності асоціацій та груп.

У контексті педагогічного дослідження важливою є думка, що оскільки індивіди вибирають ту чи іншу форму участі в суспільному житті з певних підстав, і яка може мало відповідною стандартам формальних інституцій, установ і процесів управління, згідно обраним концепціям соціальної участі дослідниками вивчаються як самі організації, так і чинники, що впливають на ці процеси: свідомість, відповідальність, зобов'язання, відданість, ідентифікацію тощо [20, с. 220].

Зазначені контексти реалізації соціальної участі вимагають дослідження рольових відносин, в яких індивід встановлює різноманітні зв'язки з навколишнім соціальним середовищем: як член сім'ї, друг, сусід, студент, працівник, волонтер, член різних за видовими ознаками організацій. Оскільки всі зазначені види і форми взаємодії майбутніх фахівців мають поширення як в освітянському середовищі, так і за його межами, участь в діяльності суспільних та громадських організацій достатньо чітко характеризує ступінь розвиненості їх соціалізаційних навичок та соціальної активності, зокрема навичок соціальної участі, як одного з важливих компонентів життєдіяльності сучасної людини [3].

Активна соціальна участь особистості дедалі частіше інтерпретується дослідниками як неформальний соціальний капітал, вкрай необхідний, насамперед тим, чиї життєві обставини зробили їх більш уразливими, схильними до маргінальності [21, с. 5]. Зважаючи на достатньо значну соціальну неоднорідність українського суспільства, у вказаному контексті на підставі аналізу різних концепцій та поглядів дослідники пропонують модифіковані варіанти моделі професійної самоактуалізації з урахуванням можливостей і індивідуальних особливостей особистості майбутнього фахівця в професійній діяльності [22], в яких процес його самоактуалізації змістовно спрямовується насамперед на усвідомлення власних професійно значущих

індивідуально-креативних особливостей та адекватний і активний прояв їх в освітній, квазіпрофесійній і професійно-педагогічній діяльності. Разом з тим, принцип урахування вимог, що ставляться перед собою майбутнім фахівцем у творчій професійно-педагогічній діяльності спрямовується на виокремлення позитивних професійних орієнтирів, що сприяють досягненню системних особистісних перетворень через подолання неадекватних установок і стандартів [5].

Дослідження констатують, що усі зазначені вище види активної участі студентів у суспільному житті, мають своїм підґрунтям є певні соціальні дії, опосередковано або безпосередньо пов'язані із потребою подолання у цьому процесі бар'єрів соціокультурного життя.

Аналіз результатів досліджень проблеми подолання бар'єрів соціокультурного життя виявляє складну багатофункціональну структуру та розгорнуту типологію причин їх виникнення. Змістовий аналіз низки дисертаційних розвідок останніх років, присвячених пошуку засобів подолання бар'єрів професійного спілкування [23], особливостей подолання інноваційних бар'єрів у педагогічній діяльності [24], [25], [26], механізмів подолання дезадаптаційних переживань студентів-першокурсників [27], умов подолання комунікативних бар'єрів [28], вказує на переважне домінування психологічної складової в педагогічних тлумаченнях поняття соціальний «бар'єр».

У праці «Природа інтелектуальних здатностей людини» Н. Виденеєв виокремлює серед великого розмаїття бар'єрів (фізичних, ідеологічних, психологічних, гносеологічних, соціальних тощо) гносеологічні та соціальні бар'єри [29]. У контексті завдання нашого дослідження актуальним є виокремлення І. Глазковою наступних типів бар'єрів, що виникають під час освітньої діяльності студентів: соціальний, соціально-педагогічний, оцінний, особистісний, фізіологічний, інформаційний, інноваційний, мотиваційний, пізнавальний, організаційний, змісту та форм навчального процесу, емоційний, упередженості, дисциплінарний, стереотипів, не конгруентності [1]. І. Зимня [4] виокремлює утруднення, з якими особистість зустрічається у повсякденному житті, за етно-соціокультурними, індивідуально-психологічними, статусно-позиційно-рольовими, діяльними, віковими та міжособистісними ознаками. А. Пригожиним у дослідженні проблеми подолання інноваційних бар'єрів, що притаманні сучасному соціуму, уведено до наукового обігу поняття «антиінноваційний бар'єр», яке зумовлене як соціально-психологічними характеристиками соціуму, до якого належить індивід, так і індивідуальними особливостями самого індивіда. До складових зазначеного бар'єра автор відносить, насамперед, небажання особистості змінювати стандарти власної поведінки, силу звички, страх перед невизначеністю [30, с. 177].

Отже, все вищезазначене дає підстави стверджувати, що подолання бар'єрів соціокультурного життя, як однієї з ознак діяльності, надає можливість відстежувати її динаміку, коригувати процес та сприяти розвитку і саморозвитку особистості через досягнення запланованої мети, мобілізацію власних ресурсів, спрямування дій на розв'язання поставлених завдань соціального розвитку і професійної самореалізації.

З метою виявлення чинників активізації соціальної активності фахівців соціономічних професій автором проведено соціолого-педагогічне дослідження «Соціальна активність майбутніх фахівців соціономічних професій: ціннісно-мотиваційний аспект».

У дослідженні соціальної активності майбутніх фахівців соціономічних професій взяли участь 610 студентів чотирьох вітчизняних ЗВО – Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (13,7% студентів), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (43,5%), Київського університету імені Бориса Грінченка (13,5%), Чернігівського національного технологічного університету (29,2%).

Усі респонденти здобувають соціономічні професії: 26,1% студентів навчаються за фахом «Соціальна робота», 29,9% – за фахом «Психологія»/«Практична психологія», 14,3% – «Початкова освіта», 11,5% – «Маркетинг», 6,5% – «Дошкільна освіта», 3,5% – «Менеджмент», 3,3% – «Соціальна педагогіка», решта – «Економіка», «Готельно-ресторанна справа», «Журналістика». Майже всі студенти (96,4%) ідентифікували себе як «українців» за національністю. Більшість опитаних – студентки (80,9%). Середній вік – $19,3 \pm 1,5$ років, з них: 17–18 років (29,5%), 19–20 років (50,9%), старших за 21 рік (19,6%), що навчаються на першому (22,2%), другому (28,0%), третьому (31,5%), четвертому (8,9%) курсах та магістратурі (9,3%). Незаміжніх/неодружених – 89%, у шлюбі, офіційному або неофіційному – 11% студентів, мають дітей – 2,6%. Близько половини (48,6%) говорить поза сім'єю українською мовою, 22% – російською, 28,8% – однаково часто використовують обидві мови. Більше двох третин (67,5%) респондентів вірять в Бога, 14,5% – атеїсти, решта – не визначились. У більшості студентів, за самооцінкою, середня оцінка протягом останнього навчального року була «відмінно» (45,6%) та «добре» (39,1%). Стандартна похибка щодо загальних даних не перевищує 4% при 95% довірчому інтервалі.

Нижче наводимо результати дослідження «Соціальна активність майбутніх фахівців соціономічних професій: ціннісно-мотиваційний аспект», що стосується розповсюдженості форм позанавчальної діяльності та чинників неучасті майбутніх фахівців соціономічних професій в просоціальній активності в межах закладу освіти.

Як видно із рис. 1 розподіл відповідей (у %) на запитання «В яких із наведених видів активності у навчальному закладі Ви брали або не брали участь?» демонструє, що найбільш популярними серед студентів добровільними видами соціальної активності в межах навчального закладу є участь у загальноуніверситетських заходах (наприклад, День відкритих дверей, флешмоб, профорієнтаційні заходи) або їх організація, проведення (34,6% студентів), наукова діяльність – участь у роботі наукового гуртка, у конкурсах наукових робіт, олімпіадах, фестивалях, семінарах, тренінгах (30,5%) та участь у творчих та мистецьких гуртках, конкурсах (27,6%). Найменш розповсюджені такі види активності, як участь у суботниках і ремонтних роботах об'єктів університету (14,3%) та навчання в іншому ЗВО, академічна мобільність (10%).

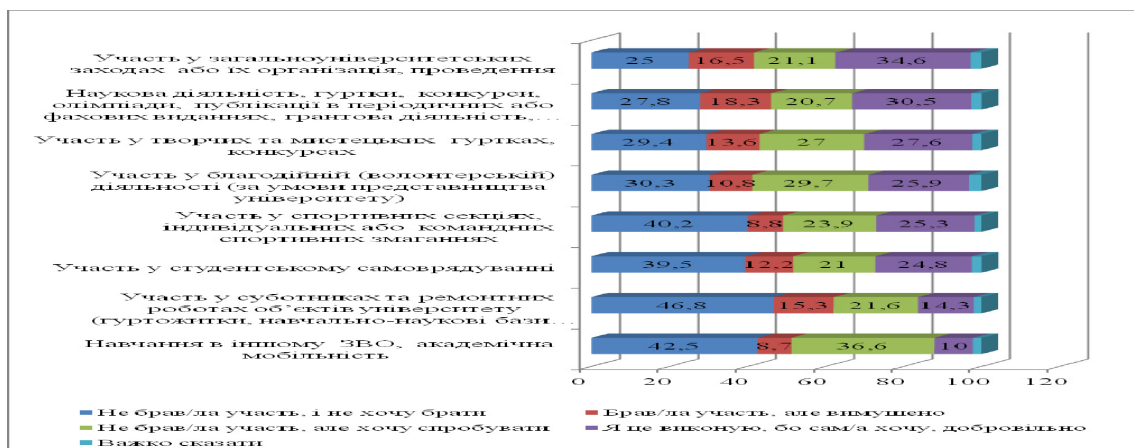

Рис. 1 Розподіл відповідей (у %) на запитання: «В яких із наведених видів активності у навчальному закладі Ви брали або не брали участь?»

Деякі студенти, попри неучасть на момент дослідження, мають бажання взяти участь у тих чи інших видах соціальної активності. Найбільш бажаними видами соціальної активності виявилися: навчання в іншому ЗВО, академічна мобільність (36,6%), благодійна (волонтерська) діяльність за умови представництва університету (29,7%), участь у творчих та мистецьких гуртках, конкурсах (27%).

Серед «вимушених» видів соціальної активності досить передбачуваними є участь у суботниках та ремонтних роботах об'єктів університету (15,3%) та в загальноуніверситетських заходах (16,5%) і не дуже передбачуваними – наукова діяльність (18,3%) і участь у творчих та мистецьких гуртках, конкурсах (13,6%).

Розповсюдженість всіх видів соціальної активності залежить від соціально-демографічних характеристик студентів.

Розглянемо це на прикладі найбільш масової соціальної активності – загально університетських заходах. Серед учасників цих заходів статистично

значимо (за критерієм χ^2 -квадрат Пірсона, $p \leq 0,05$) більше студенток (38,9%), ніж студентів (21,3%); більше мешканців гуртожитків (40,8%), порівняно із тими, що мешкають з батьками (31,7%); більше тих, хто навчається на бюджетній формі (43,6%), порівняно із тими, хто навчається на контрактній (26,6%); більше україномовних (42,5%), порівняно із тими, хто спілкується поза сім'єю російською (22,4%) або обома мовами (32,6%); більше серед віруючих (35,1%) та тих, хто не визначився (50%), ніж атеїстів (19,2%); більше серед магістрів (41,3%), ніж студентів 1–2 курсу (31,5%); більше серед тих, чия середня оцінка протягом останнього навчального року була «відмінно» (44,7%) порівняно із тими, хто мав оцінку «добре» (28,1%) або «задовільно» (29,8%); більше серед тих, хто витрачає на підготовку домашніх завдань понад 2 години щоденно (45,6%), ніж серед тих, хто готує домашні завдання менше 2 годин (26,4%); більше серед тих, хто має середньо-студентську суму грошей для власного розпорядження (42,9%), порівняно із тими, хто має суму грошей, більшу за середню (28,3%).

Свою неучасть у видах соціальної активності або вимушену участь студенти мотивують (див. рис. 2) щонайперше наявністю різноманітних інтересів поза навчальним закладом (для 56,7% опитаних це «важлива» або «дуже важлива обставина»), цікавістю виключно до навчання, отримання професії (48,1%), а також формальним характером переважної кількості заходів у ЗВО (39,3%) та неохайністю до співпраці, розрахунком лише на себе (37,8%).

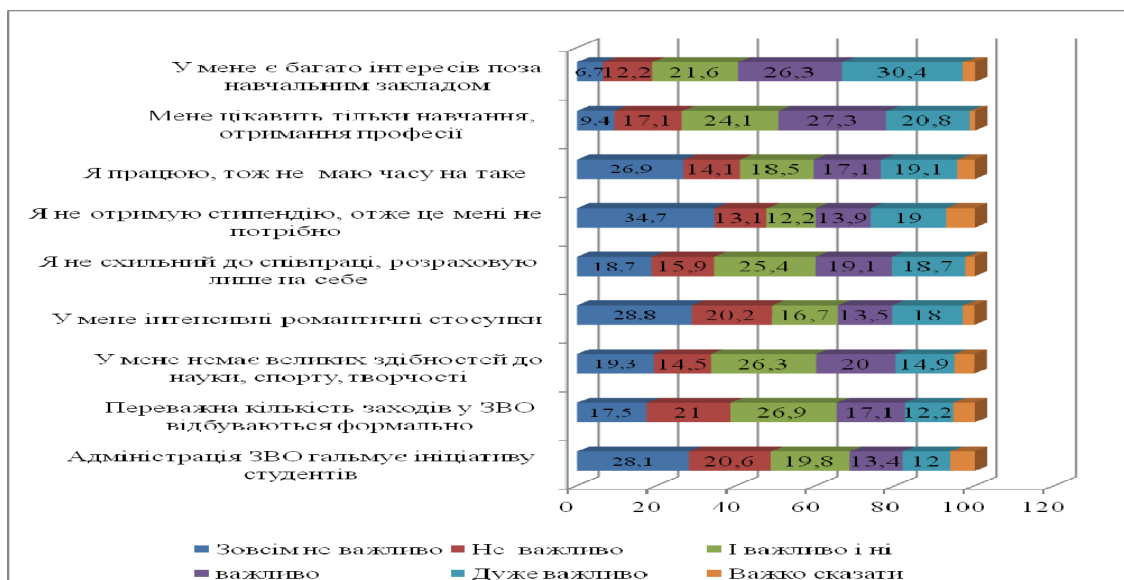

Рис. 2 Розподіл відповідей (у %) на запитання:
 «Наскільки важливими є для Вас мотиви не участі у видах активності, в яких Ви не брали участі, або вимушено брали участь?»

Найменш розповсюджені мотивування неучасті у соціальної активності – гальмування адміністрацією ЗВО ініціативи студентів (25,4%) та інтенсивні романтичні стосунки (31,5%).

6. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Проведений аналіз низки теоретичних джерел дозволяє констатувати, що проблематика участі, як певного виду соціальної активності сьогодні активно вивчається в контексті теорій, спрямованих на дослідження розвитку спільнот, волонтерства, соціального капіталу, соціальних мереж, соціальних рухів, громадянського суспільства, демократії, якості державних послуг, соціології повсякденності, етики споживання тощо. Встановлено, що види і форми соціально спрямованої діяльності майбутніх фахівців, які мають поширення як в освітянському середовищі, так і за його межами, достатньо чітко характеризують ступінь розвиненості їх соціалізаційних навичок та соціальної активності, зокрема навичок соціальної участі, як одного з важливих компонентів життєдіяльності сучасної людини, що дозволяє стан і тенденції розвитку соціальної активності за обраними соціологічними параметрами.

Результати авторського соціолого-педагогічного дослідження дозволили виявити, що:

1. Найбільш популярними серед студентів добровільними видами соціальної активності в межах навчального закладу є участь у загальноуніверситетських заходах (наприклад, День відкритих дверей, флешмоб, профорієнтаційні заходи) або їх організація, проведення (34,6% студентів), наукова діяльність – участь у роботі наукового гуртка, у конкурсах наукових робіт, олімпіадах, фестивалях, семінарах, тренінгах (30,5%) та участь у творчих та мистецьких гуртках, конкурсах (27,6%).

2. Найбільш бажаними, але поки що не «задіяними» видами соціальної активності в межах навчального закладу є: навчання в іншому ЗВО, академічна мобільність (36,6%), благодійна (волонтерська) діяльність за умови представництва університету (29,7%), участь у творчих та мистецьких гуртках, конкурсах (27%).

3. Найменш розповсюджені такі види активності, як участь у суботниках і ремонтних роботах об'єктів університету (14,3%) та навчання в іншому ЗВО, академічна мобільність (10%).

4. Свою неучасть у видах соціальної активності або вимушену участь студенти мотивують:

- наявністю різноманітних інтересів поза навчальним закладом (для 56,7% опитаних це «важлива» або «дуже важлива обставина»);
- цікавістю виключно до навчання, отримання професії (48,1%);

- формальним характером переважної кількості заходів у ЗВО (39,3%);
- несхильністю до співпраці, розрахунком лише на себе (37,8%).

На даному етапі дослідження отримані дані дозволяють констатувати, що актуальною потребою для успішної педагогічної практики розвитку соціальної активності стає залучення студентів до тих видів активної участі у суспільному житті, що мають своїм підґрунтям певні соціальні дії, в тому числі – опосередковано або безпосередньо пов'язані із потребою подолання у цьому процесі виявлених персоналізованих бар'єрів саморозвитку майбутнього фахівця в соціокультурному середовищі навчального закладу.

Перспективи подальших досліджень. Педагогічним чинником розвитку соціальної активності майбутнього фахівця соціономічних професій для дієвого опанування ним необхідних професійних і соціальних компетентностей вважаємо буде використання педагогічною практикою засобів коригування особистісної мотивації та підвищення рівня самоусвідомлення особистістю власних станів, дій, а також розуміння особистістю властивостей впливу цих дій в контекстах її соціальних зв'язків. Тому, культурно-освітній простір закладу вищої освіти, насамперед має сприяти побудові дуальної позиції «Особистість – соціальне середовище», виходячи з чого, активність соціальна можлива за умов підтримки міцного зв'язку особистості з її соціальним оточенням, в той час, як заклад вищої освіти є живим організмом соціуму та готовий постійно розвиватись та вдосконалюватись. Подальшого дослідження потребує структурно-функціональний концепт соціальної активності фахівця соціономічних професій в умовах сучасного закладу вищої освіти.

7. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] І. Я. Глазкова, «Теоретико-методичні засади формування у майбутніх учителів компетентності запобігання і подолання педагогічних бар'єрів у процесі професійної підготовки», дис. д-ра наук: 13.00.04. Запоріжжя, 2013, 563 с.
- [2] Н. М. Дембицька, «Психологічні особливості політичної соціалізації студентів», автореф. дис. канд. наук: 19.00.05; Ін-т психології ім. Г. Костюка АПН України. Київ, 2004, 20 с.
- [3] Н. І. Жигайло, *Психолого-педагогічні основи професійної адаптації майбутніх фахівців: монографія*; Васянович Г. П., Ред. Львів: Вид-во «Сполом», 2008, 464 с.
- [4] И. А. Зимняя, *Педагогическая психология*. Москва, Россия: Наука, 2003, 425 с.

- [5] К. А. Поселецька, «Підготовка майбутніх учителів філологічних спеціальностей до професійної самореалізації», автореф. дис. канд. наук: 13.00.04. Вінниця, 2016, 20 с.
- [6] A. Cornwall, «Locating citizen participation», *IDS Bulletin*, 33(2), s. 49–58.
- [7] K. McKenzie, R. Whitley & S. Weich, «Social capital and mental health», *British Journal of Psychiatry*, (181), p. 280–283, 2002.
- [8] *Private Groups and Public Life. Social Participation, Voluntary Associations, and Political Involvement in Representative Democracies*; J. van Deth, (ed.). London, Great Britain: Routledge, 1997.
- [9] L. F. Berkman, T. Glass, I. Brissette & T. E. Seeman, «From social integration to health: Durkheim in the new millennium», *Social Science & Medicine*, (51), s. 843–857, 2000.
- [10] G. Borjas, «Ethnic capital and intergenerational mobility», *Quarterly Journal of Economics*, (107), s. 123–150, 1992.
- [11] V. Cattell, «Poor people, poor places, and poor health: the mediating role of social networks and social capital», *Social Science and Medicine*, (52(10)), s. 150–116, 2001.
- [12] S. Curtis & K. Lawson, «Gender, ethnicity and self-reported health: the case of African-Caribbean populations in London», *Social Science & Medicine*, (50), s. 365–385, 2000.
- [13] E. L. Idler & Y. Benyamini, «Self-rated health and mortality: a review of twenty-seven community studies», *Journal of Health and Social Behaviour*, (39), s. 21–37, 1997.
- [14] D. Ruston, *Volunteers, Helpers and Socialisers: Social capital and time use* [Electronic resource]. London, Great Britain: Office for National Statistic. 2003. Available: <http://www.statistics.gov.uk/CCI/article.asp?ID=319>.
- [15] C. T. Whelan, «The role of social support in mediating the psychological consequences of economic stress», *Sociology of Health and Illness*, (15(1)), p. 86–101, 1993.
- [16] T. Schuller, S. Baron & J. Field, *Social capital: a review and critique. Social Capital: Critical Perspectives*. Oxford: Oxford University Press, p. 1–38, 2000.
- [17] Y. Li, M. Savage, & A. Pickles, «Social capital and social exclusion in England and Wales, 1972–1999», *British Journal of Sociology*, (54(4)), p. 497–526, 2003.
- [18] G. Palombara, *La Ideologia e di teoria scientifica*. Roma, New York, 1997, 395 s.
- [19] N. Kenneth, & G. Heiko, «Patterns of Participation: Political and Social Participation in 22 Nations», *Discussion Paper SP IV*, 2008, 201 s.
- [20] W. K. Warner, «Problems of participation», *Journal of cooperative extension*, (4), p. 219–228, 1965.

- [21] L. Platt, «Social Participation: How does it vary with illness, caring and ethnic group?», *ISER Working Paper 2006-18 Institute for Social and Economic Research*. University of Essex, Wivenhoe Park, 2006.
- [22] К. А. Поселецька, «Професійна самореалізація студентської молоді як педагогічна проблема», *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. праць*. Київ, Вінниця: ТОВ фірма «Планер», № 35, с. 392–396, 2013.
- [23] Р. П. Козлова, «Преодоление барьеров профессионального общения как фактор развития интегральной индивидуальности», дис. канд. наук: 19.00.07. Пермь, 1994, 149 с.
- [24] Н. Г. Городецька, «Психологічні особливості подолання інноваційних бар'єрів у педагогічній діяльності», дис. канд. наук: 19.00.07. Київ, 2009, 225 с.
- [25] Н. А. Подымов, «Психологические барьеры в профессиональной деятельности учителя», дис. д-ра наук: 19.00.07. Курск, 1999, 390 с.
- [26] Н. В. Сопілко, «Особливості подолання психологічних бар'єрів у студентів у процесі навчання», дис. канд. наук: 19.00.07. Хмельницький, 2008, 268 с.
- [27] Л. В. Литвинова, «Психологічні механізми подолання дезадаптаційних переживань студентів-першокурсників», автореф. дис. канд. наук: 19.00.07. Київ, 2004, 17 с.
- [28] Н. В. Яковлева, «Психолого-педагогические условия преодоления коммуникативных барьеров в процессе изучения иностранного языка», дис. канд. наук: 19.00.07. Киев, 2003, 160 с.
- [29] Н. В. Виденеев, *Природа интеллектуальных способностей человека*. Москва, Россия: Мысль, 1989, 173 с.
- [30] А. И. Пригожин, *Нововведения: стимулы и препятствия. Социальные проблемы инноватики*. Москва, Россия: Изд-во Полит. лит-ры, 1989, 271 с.

PARTICIPATION IN PROSOCIAL ACTIVITIES AS A COMPONENT OF THE DEVELOPMENT OF SOCIAL ACTIVITY OF FUTURE SOCIONOMY SPECIALISTS

Kateryna Averina,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of Preschool Education
and Social Work Department Bogdan Khmelnytsky
Melitopol State Pedagogical University.
Melitopol, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0280-0848>
e.s.averina11@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the study of the problem of participation in prosocial activities of future specialists of socio-economic professions in the educational environment and modelling of pedagogical support for the development of the social activity. It is revealed that the problem of participation, as a certain type of social activity, is being actively studied today in the context of theories aimed at researching the development of communities, volunteerism, social capital, social networks, social movements, civil society, democracy, quality of public services, sociology of everyday life, ethics of consumption, etc. The types and forms of socially oriented of future professionals are spread both in the educational environment and beyond, quite clearly characterize the degree of development of socialization skills and social activity, in particular, the skills of social participation as one of the important components of vital activity of modern man. The types of active participation of students in public life, which have the basis of certain social actions, including indirectly or directly related to the need to overcome barriers of socio-cultural life in this process are considered. The results of researches on the problem of overcoming barriers of socio-cultural life are analysed, the complex multifunctional structure and the detailed typology of reasons for their occurrence and complexity of overcoming are revealed. According to the results of the author's sociological-pedagogical study of social activity of future specialists of socio-economic professions in the educational environment of four national HEIs, the most widespread types of social activity within the educational institution were identified, the most "forced" types of social activity, the most desirable, but not yet realized types of social activity. Based on the analysis of factors and motives for participation / non-participation in social activities or forced participation within the educational establishment, the necessity to develop the means of correcting personal motivation and raising the level of self-awareness of future specialists of their own states, actions, as well as understanding of the personality of these social influences by the contexts of influence and developing a model of pedagogical support for the development of the social activity of a specialist socio-economic profession.

Keywords: educational space; prosociality; social activity; socially oriented activities; sociology specialists.

УЧАСТИЕ В ПРОСОЦИАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ СОЦИОНОМИЧЕСКИХ ПРОФЕССИЙ

Аверина Екатерина Сергеевна,

кандидат педагогических наук,
доцент кафедры дошкольного образования и
социальной работы Мелитопольского государственного
педагогического университета имени Богдана Хмельницкого.

Мелитополь, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0280-0848>

e.s.averina11@gmail.com

Аннотация. Статья посвящена исследованию проблемы участия в просоциальной деятельности будущих специалистов социономических профессий в условиях образовательной среды и моделирования педагогического сопровождения процесса развития социальной активности. Выявлено, что проблематика участия, как определенного вида социальной активности сегодня активно изучается в контексте теорий, направленных на исследование развития сообществ, волонтерства, социального капитала, социальных сетей, социальных движений, гражданского общества, демократии, качества государственных услуг, социологии повседневности, этики потребления и т.д. Установлены виды и формы социально направленной деятельности будущих специалистов, имеющих распространение как в образовательной среде, так и за его пределами, достаточно четко характеризует степень развитости их социализирующих навыков и социальной активности, в частности навыков социального участия, как одного из важных компонентов жизнедеятельности современного человека. Рассмотрены виды активного участия студентов в общественной жизни, имеющие своим основанием определенные социальные действия, в том числе – опосредованно или непосредственно связанные с необходимостью преодоления в этом процессе барьеров социокультурной жизни. Проанализированы результаты исследований проблемы преодоления барьеров социокультурной жизни, установлена сложная многофункциональная структура и развернутая типология причин их возникновения и сложность преодоления. По результатам авторского социолого-педагогического исследования социальной активности будущих специалистов социономических профессий в образовательно-воспитательной среде четырех отечественных ВУЗов выявлены наиболее

распространенные виды социальной активности в пределах учебного заведения, наиболее «вынужденные» виды социальной активности, наиболее желательные, но пока не реализованные виды социальной активности. На основе анализа факторов и мотивов участия / неучастия в социальных видах деятельности или вынужденного участия в пределах учебного заведения обосновывается необходимость разработки средств коррекции личностной мотивации и повышения уровня самосознания будущими специалистами собственных состояний, действий, а также понимание личностью свойств влияния этих действий в контекстах ее социальных связей и разработки модели педагогического сопровождения развития социальной активности специалиста социномической профессии.

Ключевые слова: образовательная среда; просоциальность; социальная активность; социально направленная деятельность; специалисты социномических профессий.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] I. Ya. Hlaskova, «Teoretyko-metodychni zasady formuvannia u maibutnikh uchytyeliv kompetentnosti zapobihannia i podolannia pedahohichnykh barieriv u protsesi profesiinoi pidhotovky», dys. d-ra nauk: 13.00.04. Zaporizhzhia, 2013, 563 s.
- [2] N. M. Dembytska, «Psykhologichni osoblyvosti politychnoi sotsializatsii studentiv», avtoref. dys. kand. nauk: 19.00.05; In-t psykhologii im. H. Kostiuka APN Ukrainy. Kyiv, 2004, 20 s.
- [3] N. I. Zhyhailo, Psykhologo-pedahohichni osnovy profesiinoi adaptatsii maibutnikh fakhivtsiv: monohrafiia; Vasianovych H. P., Red. Lviv: Vyd-vo «Spolom», 2008, 464 s.
- [4] I. A. Zimnyaya, Pedagogicheskaya psihologiya. Moskva, Rossiya: Nauka, 2003, 425 s.
- [5] K. A. Poseletska, «Pidhotovka maibutnikh uchytyeliv filolohichnykh spetsialnostei do profesiinoi samorealizatsii», avtoref. dys. kand. nauk: 13.00.04. Vinnytsia, 2016, 20 s.
- [6] A. Cornwall, «Locating citizen participation», IDS Bulletin, 33(2), s. 49–58.
- [7] K. McKenzie, R. Whitley & S. Weich, «Social capital and mental health», British Journal of Psychiatry, (181), p. 280–283, 2002.
- [8] Private Groups and Public Life. Social Participation, Voluntary Associations, and Political Involvement in Representative Democracies; J. van Deth, (ed.). London, Great Britain: Routledge, 1997.

- [9] L. F. Berkman, T. Glass, I. Brissette & T. E. Seeman, «From social integration to health: Durkheim in the new millennium», *Social Science & Medicine*, (51), s. 843–857, 2000.
- [10] G. Borjas, «Ethnic capital and intergenerational mobility», *Quarterly Journal of Economics*, (107), s. 123–150, 1992.
- [11] V. Cattell, «Poor people, poor places, and poor health: the mediating role of social networks and social capital», *Social Science and Medicine*, (52(10)), s. 150–116, 2001.
- [12] S. Curtis & K. Lawson, «Gender, ethnicity and self-reported health: the case of African-Caribbean populations in London», *Social Science & Medicine*, (50), s. 365–385, 2000.
- [13] E. L. Idler & Y. Benyami, «Self-rated health and mortality: a review of twenty-seven community studies», *Journal of Health and Social Behaviour*, (39), s. 21–37, 1997.
- [14] D. Ruston, *Volunteers, Helpers and Socialisers: Social capital and time use* [Electronic resource]. London, Great Britain: Office for National Statistic. 2003. Available: <http://www.statistics.gov.uk/CCI/article.asp?ID=319>.
- [15] C. T. Whelan, «The role of social support in mediating the psychological consequences of economic stress», *Sociology of Health and Illness*, (15(1)), p. 86–101, 1993.
- [16] T. Schuller, S. Baron & J. Field, *Social capital: a review and critique. Social Capital: Critical Perspectives*. Oxford: Oxford University Press, p. 1–38, 2000.
- [17] Y. Li, M. Savage, & A. Pickles, «Social capital and social exclusion in England and Wales, 1972–1999», *British Journal of Sociology*, (54(4)), p. 497–526, 2003.
- [18] G. Palombara, *La Ideologia e di teoria scientifica*. Roma, New York, 1997, 395 s.
- [19] N. Kenneth, & G. Heiko, «Patterns of Participation: Political and Social Participation in 22 Nations», *Discussion Paper SP IV*, 2008, 201 s.
- [20] W. K. Warner, «Problems of participation», *Journal of cooperative extension*, (4), p. 219–228, 1965.
- [21] L. Platt, «Social Participation: How does it vary with illness, caring and ethnic group?», *ISER Working Paper 2006-18 Institute for Social and Economic Research*. University of Essex, Wivenhoe Park, 2006.
- [22] K. A. Poseletska, «Profesiina samorealizatsiia studentskoi molodi yak pedahohichna problema», *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy: zb. nauk. prats. Kyiv, Vinnytsia: TOV firma «Planer», № 35, s. 392–396, 2013.*

- [23] R. P. Kozlova, «Preodolenie bar'erov professional'nogo obshcheniya kak faktor razvitiya integral'noj individual'nosti», dis. kand. nauk: 19.00.07. Perm', 1994, 149 s.
- [24] N. H. Horodetska, «Psykhologichni osoblyvosti podolannia innovatsiinykh barrieriv u pedahohichnii diialnosti», dys. kand. nauk: 19.00.07. Kyiv, 2009, 225 s.
- [25] N. A. Podymov, «Psihologicheskie bar'ery v professional'noj deyatel'nosti uchitelya», dis. d-ra nauk: 19.00.07. Kursk, 1999, 390 s.
- [26] N. V. Sopilko, «Osoblyvosti podolannia psykhologichnykh barrieriv u studentiv u protsesi navchannia», dys. kand. nauk: 19.00.07. Khmelnytskyi, 2008, 268 s.
- [27] L. V. Lytvynova, «Psykhologichni mekhanizmy podolannia dezadaptatsiinykh Perezhyvan studentiv-pershokursnykiv», avtoref. dys. kand. nauk: 19.00.07. Kyiv, 2004, 17 s.
- [28] N. V. YAKovleva, «Psihologo-pedagogicheskie usloviya preodoleniya kommunikativnykh bar'erov v processe izucheniya inostrannogo yazyka», dis. kand. nauk: 19.00.07. Kiev, 2003, 160 s.
- [29] N. V. Videneev, Priroda intellektual'nyh sposobnostej cheloveka. Moskva, Rossiya: Mysl', 1989, 173 s.
- [30] A. I. Prigozhin, Novovvedeniya: stimuly i prepyatatstviya. Social'nye problemy innovatiki. Moskva, Rossiya: Izd-vo Polit. lit-ry, 1989, 271 s.

*Стаття надійшла до редакції
03 квітня 2020 року*